

Yirmi Altıncı Söz, İkinci Mebhas, Dördüncü Vechi izah eder misiniz?

Kader kudret değildir; kader ilimdir. Yani Cenab-ı Hak bilmeyi murat etmiştir. Bilmeyi murat etmekle halketmeyi murat etmek arasında çok fark vardır.

İnsanların; mesul olduğu kadere biz "**ihtiyari kader**" diyoruz. Bu ihtiyari kaderde şöyle bir kaide koyabiliriz.

Cenab-ı Hakk (cc)'ın biliyor olup iradesini ve kudretini kulun ihtiyar ve beyanından sonra kullandığı her şeyden insanlar mesuldür.

Yani irade-i cüziyesine sadece kaderin ilmi veçhesi taalluk ediyor. O da sadece bilmektir. Cenab-ı Allah (cc)'ın iradesini ve kudretinin, kulun iradesinin tahakkukundan sonra devreye sokup halkettiği her şey ve neticeden kul mahiyeti itibari ile mesuldür ve sorumludur.

İstirari kader ise; kulun beyanı ve iradesi nazara alınmadan hesaba dahil edilmeden, Cenab-ı Hakk (cc)'ın ilim, irade ve kudretinin devreye girerek veya tezahüründen sonra yaratılan hiçbir netice ve fiillerden insanlar kesinlikle mesul değildir. Çünkü burada kula sorulmadan, onun irade beyanı esas alınmadan, üç sıfatın birden tecelliyatından tezahür eden neticeler tamamen Allah'a ait olup, kullar burada müstesna olup mesuliyet altına girmezler.

Mesela cinsiyetimiz, ırkımız, asrımız, ömrümüz, hangi peygambere ümmet olmamız, varlığımız gibi binlerce belki de milyonlarca haller, fiiler ve mevcutlar vardır ki, insanların bunların hiçbirinde bir dahli bir tesiri, bir meyli ve iradesi olmayıp, tamamen kulun iradesinin ve tasarrufunun dışında olan ve Cenab-ı Hakk'ın sadece muradı ve iradesiyle gerçekleşen şeylerdir ki, bunlar **istirari kadere** girer ve tamamından insanlar mesul değillerdir.

Fakat insanların irade ve ihtiyar alanlarına dahil olan veya onların mesuliyeti netice veren fiilleri ve irade alanları vardır ki, orada yaratma ıstirari kaderdeki gibi değildir. Bu alanda önce kulun iradesi esas alınır. Zaten o ilmi kaderde malumat olarak mevcuttur. Kulun iradesinin devreye girdikten sonra ilmi ilahide de belli olan kulun o takdiri ve tercihi, irade ve kudretin devreye girmesiyle yaratılarak vücuda getirilir. İşte burada da neticeden o kul kesinlikle mesuldür. Mesela, kul irade-i cüziyesi ile helal kazanmayı tercih eder. İlmi ilahi şamil ve şumüllü olduğundan, kulun bu tercihini bilir. İrade ve kudret ise, kulun bu tercihindən sonra helal kazancı takdir eder ve yaratır. Kul da bununla sevaba girmiş ve hayır işlemiş olur.

Aynı o insan hırsızlık yapmayı tercih etse, iradesi ile ortaya koyduğu ve ezelde ilmi

---

ilahide aynen hırsızlık olarak bilinen bu tercih ve takdirin neticesinde, irade ve kudreti ile bu hırsızlık fiilini yaratır ve vücuda getirir. Bu defa kul bununla günah işlemiş ve harama girmiş olur.

Dikkat edilirse, her bir fiil mahiyeti itibariyle birbirinin aynıdır. Fakat niyet ve irade beyanı farklı olduğundan dolayı, o fiiller o iradeye ve niyete göre boyanır. Netice de birbirinden farklı olarak hata ve sevap semeresini verir. Burada başlangıçla son, mebde ile münteha birbirini aynı veya neticesidir. Ortadaki fiil, hâl ve muamelat ise, birbirine benzeyen aynı göstergeleri nazara veren farklılık arz etmeyen paralel hallerdir.

Bu hallerin tezahürleri ve muamelat safhaları birbiri ile aynı olmakla beraber, başlangıcındaki niyet mahiyeti itibariyle o muamelatın ruhu mahiyetinde içerisinden geçerek kendisine benzeyen bir sonuç ve netice hasil eder ki, niyet güzel olursa neticesi hayır olur, niyet kötü olursa neticesi şerre inkılap eder.

Bu kadar özet bilgi verdikten sonra şimdi bu Dördüncü Vecihi anlamaya çalışalım.

Yukarıda teferruatlı bir şekilde anlatıldığı gibi, **kader sadece ilmi bir hüviyet taşır**. İlimler ise maluma tabidirler. Yani bilinenler ne ise ilim ona bağlıdır. İrade neyi tercih edecekse kader onu bilir. **Aksi halde malum ilme tabi olmaz**. İnsanların ekserisi **ilim-malum** meselesini tefrik edemedikleri için, kaderin anlaşılmasında da müşkülât gösterirler.

İlmin maluma tabi olması ve malumun ilme tabi olmaması genel bir kaidedir.

Mesela bir adamın cebinde yüz lira olduğunu düşünelim. Bu adamın cebinde yüz liranın olması malumdur. Zira herkes ona yüz lira gözü ile bakar. Cepte yüz lira olması malumdur. O adamın onu yüz lira olarak bilmesi ilimdir. Burada ilim maluma tabidir. Yani sorulsa "*Neden cebimde yüz lira var, diyorsun?*" Cevap, "*Öyle olduğu için.*" diyecektir. Yüz liranın olması bir gerçektir. Yüz lira olarak bilinmesi ilimdir. İlim burada maluma tabidir. Eğer tersi olsaydı, yani malum ilme tabi olsaydı, yani cepteki para, sahibinin bildiğine tabi olsaydı o zaman, o adam cebinde bin lira bilirdi hemen para artardı. Belki de adam sadece bilmekle dünyanın zengini olurdu. Böyle bir şey muhaldir. **Bütün bilgiler malumatlara tabidirler.**

Mesela, bir örnek daha verelim. Buradan Ankara'ya olan mesafe beş yüz kilometredir. Bunun beş yüz kilometre olması bir gerçektir malumdur. İnsanların bu 500 km olarak bilmesi ilimdir. Burada ilim maluma tabidir. Öyle ki bu malum herkes için de aynıdır. Zira herkes o uzaklığı 500 km olarak bilir. Bu mesafe herkesin ilmine göre değişmez. Demek ki ilim maluma tabi imiş. Eğer malum ilme tabi olsaydı. Bir insan bu uzaklığı 5 km olarak bilir, mesafe de kısılır, Ankara'ya yürüyerek gidebilirdi. Böyle bir mantık olamaz.

Çünkü ilim malumu idare etmek, değiştirmek farklı mahiyetlere tahvil ettirme

---

gücüne ve takatinde değildir. Çünkü sadece bilmektir. Sadece bilgi ise, bir şeyin vücuda gelmesinde veya değişiklik art etmesinde kafi bir sebep ve unsur değildir. Burada, ilmin maluma müessir olup değiştirebilmesi için, ayrıca irade ve kudretin de devreye girmesi icap eder. O zaman ilim, irade ve kudretle beraber maluma müdahale eder, malum başka bir şekle girebilir. Malumun bu şekilde mahiyet değiştirip başka bir şekle girmesinde ise herhangi bir mesuliyet işlememeyiz, burada ilmi, iradeyi ve kudreti kullanan zata göre her şey şekillenir ve irade iptal edilmiş olur.

Kader ise, sadece ilmi bir hüviyet taşıdığından malumun mahiyetine, keyfiyetine ve değişmesine kafi bir sebep ve müessir değildir. Mesela ayın tutulması takvimlerde önceden bellidir. Burada ilim maluma tabidir. Yani ayın tutulacağı ve zamanı bilinen bir teknik gerçektir. Takvimlerin bunu önceden bilmesi ilimdir. İlim maluma tabidir. **Yani takvimler bildiği için ay tutulmaz. Ay tutulacağı için takvimler bilir.**

İşte kul iradesini nereye ve nasıl kullanacak ise bu iradenin keyfiyeti ve mahiyeti malum bir hakikat olup ilmi ilahice bunun bilinmesi kaderdir. Burada kader ilmi maluma tabidir. Yani kul neyi takdir edecek ise ilmi kader onu bilir. O halde insanlar fiillerini ve hallerini kaderde ve ilm-i ilahide bilindiği için işlemiyorlar. Yani malum ilme tabi olamaz. Bilakis insanlar neyi ne şekilde takdir edecekse ilm-i ilahi ve kader ona taalluk ediyor onu biliyor. Yani ilim maluma tabi olmuş oluyor.

Bu mesele yani kulun iradesini kullandıktan sonra kulun muradının tersine ve irade beyanının aksine bir şey zuhura gelir ve yaratılırsa, o zaman malum ilme tabi olmuş gibi olur ve bu neticelerin hiçbirisinden insan mesul ve sorumlu olmaz.

Netice olarak; insanlar iradelerinin alanları içerisinde neyi murat ederlerse yüzde doksan kader onları bilir, daha sonra irade ve kudretle onları yaratır.

Sünnetullah, âdetullah kanunları bu alanda bu şekilde işler. Yüzde on asgari olarak da kulun muradı, arzusu ve niyeti tahakkuk etmez, zira orada bir engelleme söz konusu değildir. Bu şekilde neticelerden de kul kesinlikle muhasebeye tabi tutulmaz.

Kader ilim nevinden olması hasebiyle, ilim ise ezeliyeti işlememeyiz için, kaderden bahsederken geniş zamanlı mefhumları kullanmak mecburiyetindeyiz.

Çünkü ezel ilminin örfteki anlamı ile hakikatteki anlamı çok farklıdır. İnsanlar örfe tabi olarak "*ezelden bilme*" veya "*ilm-i ezeli*" denilince, maziye ve geçmişi hatırlarlar, ona isnat ederler. Çünkü insanlar önce bilirler, sonra yaparlar. Yaptıkları ise mazideki bildiklerine tabidir. Bu tabiiyet yanlış olarak ilme kudret isnat ettirip, bir şeyin vücuda gelmesinde o bilginin esas olup o eşyanın ona tabi olma mecburiyeti vehmedilir. Bu defa insan bu yanlış telakkisini kadere de tatbik eder. Sanki Cenab-ı Hak önceden bilmiş o bilmede kudrette beraber varmış. Eşya da o tabiiyetin mecburiyeti ile iradesiz, yetkisiz halkedilmiştir. Bu mantık ve silsile kader ve hakikat nokta-i nazarından tamamen yanlış ve mantıksızdır.

Zira kader sadece ilimdir; İrade ve kudret ihtiva etmez. Ederse üçü birlikte ıstirari kader olur. İhtiyari kader de ilimden sonra, irade ve kudret kulun niyet ve meylinden sonra tahakkuk eder. Dinin doğru kader anlayışı budur. **Ayrıca ezeli ilim mazi anlamına gelmez.** Ezel maziden bu tarafa gelen silsilenin bir başı değildir ki, ayrıca irade ve kudret ihtiva etmez ki; yaratılan ve halk edilen eşyanın o ezel ilmine tabi olma mecburiyeti tahakkuk etsin.

Zira ilmi ezeli hem mazi hem müstakbel hem de hâli ihtiva eden bir mahiyet taşır. Bu sebeple kader ilmimi anlatırken mazi ve müstakbel vasfı vermek ilmi ezeliye uygun düşmez. Yani "*bilmiş*", "*bilecek*" tabirleri mazi ve müstakbeli ihtiva ettiğinden, bu ilmi ezeli hakkında kullanılamaz. Ancak geniş zamanlı veya ezel ilmi tabirini izah ederek kader mevzu anlaşılabilir. Yani Cenab-ı Hak biliyor. Bu tabir geniş zamanlı olduğundan ezel ilmimi kelime olarak karşılayabilir.

Şimdi madem ilmi ezeli her zamanı ihata eden şumüllü, muhit geniş zamanlı bir kavram ise; hangi mantıkla bu ezel ilmine mazilik verip, eşyanın yaratılmasında müessir kabul edip yaratılmanın bütün safhalarını o ilme bağlayarak, ona da bir zaruret ve mecburiyet vererek her şeyde kaderi mesul tutma mantığı yanlıştır. Çünkü mazi dediğin istikbal de olabilir hâl de olabilir. İlmi ilahinin tasnifi ve tahdidi olamaz.

Yaratılan eşyanın ilimdeki maziliğini, halliğini veya istikballiğini anlayabilmek için, bakan insanın veya bunu inceleyen idrakin ilmi ilahinin dışına çıkıp ihata edip uzaktan bakması icap eder ki, eşyanın ilmi ilahi ile münasebetini görsün ve değerlendirebilsin. Bu ise muhal olan bir eşyadır. Çünkü bakıp, anlayıp idrak etmek isteyen kul da ilmi ilahi içerisindedir. Burada vecih ve yön tayin etmek veya ilme zamanlama kıstası koymak çok yanlış ve hadsizlik anlamına bir davranıştır.

Mesela, güneşin içerisinde doğmuş, büyümüş akli başında olan bir adam güneşin hudutlarını tayin edemez, güneşi ne olduğunu dahi bilemez. İçerisinde şurası mazi şurası müstakbel şurası da haldir diye bir tasnifat yapamaz. Çünkü o güneşin içerisinden müstağraktır. Fakat güneşin içerisindeki nesnelere birbiri ile münasebeti açısından bir değerlendirme yapabilir. Bu değerlendirme nispi olup o eşya ile ilgilidir. Bu nispi ve eşya ilgili olan değerlendirmeyi aynen güneş için de uygulamak bir cahilliktir. Yanlış bir yaklaşımdır.

Mesela üç vasıta düşünelim. Biri Erzurum'da biri Ankara'da biri de İzmit'te; bunların üçü de İstanbul'a gidiyor. Ankara'dakine göre, Erzurum'daki mazi İzmit'teki istikbaldir. Bu nispet yola tabi olan araçların birbirine nispetinden çıkan bir meseledir. Bu nispeti güneşe göre değerlendirirsek, hepsi güneşin ışığının ihata alanına girdiğinden dolayı hepsi haldir. Yerdeki mukayese semayı tutmaz.

Üstadımız bu Vecihte çok güzel bir ayna misalini verir. Bir ayna bir eşyanın üzerinde tamamen temas vaziyetinde ise, aynanın dışındaki bir adama göre o aynanın sağ tarafı mazi sol tarafı müstakbel mukabele alanı da hâl olur. Ayna bir metre yükseğe kaldırıldığında, bu defa o mazi ve müstakbel denen alan aynanın içerisine girer nisbi

---

mukayeseler kaybolur. Aynanın bir anda hâl olan vaziyeti şumullenir ve ihata kesbeder.

Önceki araba misalini alandan mekana taşırsak şöyle bir değerlendirme daha çıkar. Erzurum'daki araç İstanbul'a yirmi saat sonra gider ve İstanbul'u müşahede yirmi saat sonra olur. Ankara'daki araç ise İstanbul'u altı saat sonra görecektir. İzmit'teki araç için bu müşahede iki saat sonra gerçekleşir. Fakat semadan bakan uçaktaki herhangi bir insan, Erzurum'daki yirni saat, Ankara'dakini altı saat, İzmit'tekini ise iki saat sonra görebileceği İstanbul'u hâl olarak müşahede eder maziyi de aynen ihata alanına alabilir.

İşte ilmi ezeli manzara-ı aladan ve en yüksek ilmi mahiyetten ve ezel canibinden baktığı için veya bildiği için, her şey mazi ve müstakbel onun ihata alanına girip hâl vaziyetindedir. Yani bizim maziye geçip tarihen bilip hakikaten ve müşahede noktasında göremediğimiz, bilemediğimiz bütün mahlukat ve yaratılanlar aynı zamanda istikbalde de ileride yaratılacak ve halkedilecekler bizler için bilinmediği, tanınmadığı halde Cenab-ı Hak ilmi ezeli ile bizlerden asırlar evvel veya asırlar sonra olmuş olacak ne varsa hepsini hâl gibi biliyor ve görüyor.

Bir örnek daha verelim: Bir firma ile ilgili bütün bilgiler bir flash bellekte mevcuttur. Biz bu bilgileri yazıcıdan yani printerdan çıkartmaya kalksak aylarımızı alır. Bu belgeler faraza yazılımdan çıktığını düşünelim. Yazıcının şimdiye kadar çıkartmış oldukları mazidir. O anda yazdığı haldir. Yazacakları istikbaldir. Bu zamanlama kıstası nisbi olup yazıcı ile ilgilidir. **Çünkü orada kuvvet devreye girdiği için zaman mefhumu da işlemeye başlar.** Fakat bu bilgilerin flash bellekteki hali ilmi mahiyetidir. Yazıcıda bir ay içerisinde yazdıkları ve yazıyor olduğu ve yazacakları bütün bilgi ve malumat flash belleğe göre haldir. Yazıcıya nispeten mazi ve müstakbel flash bellek için kullanılmaz.

Mesela bir şuurlu mikrop bu flash belleğe girip süratli bir şekilde bir an geçse ve çıksa hem maziye hem hali hem de istikbalde yazılacakları bilgi olarak ve malumat olarak arz edebilir. Onun arz ettikleri belki üç beş gün sonra çıkacak veya on gün evvel çıkmıştır.

İşte şu anki bütün mevcudat ve mahlukat yaratılmaları açısından hâl ise geçmiştekiler mazi gelecektekiler ise daha yaratılmamış olup istikbaldir. Fakat ilm-i ilahi nazarından ve indinde ve ezeli ilim nokta-i nazarında ise hepsi biliniyor, hepsi vardır ve mevcuttur. İşte miraç yolculuğunun zamanda ve mekanda seyrü sülûkünü ve müşahedelerinin ve o müşahedelerin miraçtan sonra insanlara nakledilmelerinin sırrı budur.

Sonuç olarak, böyle bir ilmi ezeli ve kader malumatı içerisinde mahlukat yüzerken ve ona gark olmuşken, zavallı bir insanın o ilmi boyuttan çıkıp uzaktan bakar gibi -haşa- mevcudata ilmi açıdan zamana kıyaslamak ve onların yaratılışını ilmi ilahiye ve ezeliye mazi zannederek ona havale edip bir de bu neticeleri ıstırari ve mecburiyetten kaynaklanan neticeler telakki edip iradeyi reddederek, her şeyi ve

---

bütün mesuliyeti sadece ilmi hüviyet olan kadere isnat ederek Cebriyecilerin yoluna sapıp böyle bir mantıkla kaderi anlatmak veya anlamak cehildir. İnancı ve itikadı sarsan yanlış bir telakkidir.